

ОРЕСТ КУПРАНЕЦЬ

1845

ВИКЛЯТИЙ ГЕТЬМАН
МАЗЕПА

Читання у сербській
"Літературній"
Р. 23-а і Браун
Філадельфія — 23-а і Браун

ВИКЛЯТИЙ ГЕТЬМАН

ОРЕСТ КУПРАНЕЦЬ

ВИКЛЯТИЙ ГЕТЬМАН

М А З Е П А

**Проект зі збереження
спадщини
української еміграції**

" Д Л Я С В І Т Л А "

Торонто

1958

МОСКОВСЬКА АНАТЕМА НА МАЗЕПУ

Український народ за весь час свого існування переживав багато великих усенародніх трагедій, що своїми наслідками приносили Україні жакливу руїну всього національного життя. Однією з найбільших трагедій у всій нашій історії була битва програна під Полтавою 1709 року, коли то змагання українського народу під проводом гетьмана Івана Мазепи та при допомозі шведів проти російського царя Петра I-го закінчилися неуспіхом — повною поразкою. Полтавська катастрофа стала на довший час гробним каменем українського національного життя і то майже в усіх його ділянках, бо Москва поклала на них скрізь свою мертвецьку руку. Полтавська трагедія не пощадила теж і церковного життя в Україні, бо від тієї хвилини московщення Православної Церкви в Україні пішло повним ходом. Не називаємо її Українська Православна Церква, але кажемо Православна Церква в Україні тому, бо вона через свого митрополита Гедеона Четвертинського самовільно піддалася під юрисдикцію московського патріярха і так стала експозитурою тільки Москви, а не Церквою українського народу. Перед і по полтавській поразці Москва зручно використовувала церковне життя в Україні, пристосовуючи його до своїх державно-політичних цілей. Завдяки православній єрархії та духовенству вдавалося Москві успішно реалізувати свої плани й потягнення в Україні¹⁾. Православне духовенство

¹⁾ Дмитро Дорошенко, Православна Церква в минулому й сучасному житті українського народу, Берлін, 1940, ст. 41.

насаджено в Україні стало носієм московства й ненависти до українства. Воно всіма засобами змагало впоїти в український народ погляд, гнилий у своїй основі, що змагання українського народу визволитися з-під Москви, — це не тільки політичний сепаратизм від "старшого брата-москвина" та "єдиного православного батюшки-государя", але що це тяжкий непростимий релігійний гріх, що рівняється злочинові відступства від віри.

Коли Петро I-ий дізнався про те, що гетьман Мазепа станув на боці шведського короля Карла XII-го, щоб виступити спільно проти нього, обгорнула царя лють. Однак Петро ніяк уже не годен був змінити положення. Події покотились своїм ходом. Мазепа, хоч і переможений ураз із шведами, був далі об'єктом ненависти Петра. Одним із актів ненависти Петра до Мазепи був момент, який доволі докладно описує М. Костомаров:

"5-го листопада справляли зложення Мазепи з уряду гетьманського. Справлено його театралью: спорудили котівницю, на котівниці — шибеницю і винесли манекен з орденем Андрія. Манекен зображав Мазепу. Після того Меншиков і Головін зійшли на підмостки і роздерли патент на чий кавалера. Далі прочитано довге письмо, де викладалося про добродійства Петра, про дотогочасне довір'я царське до гетьмана й невдячність останнього. На останку з манекена здерто Андріївський орден, кат зачепив манекена мотузком і повісив на шибениці..."²⁾.

Щоб іще більше осмішити постать Мазепи та зробити її осоружною в очах народу, Петро I-ий використав для цього негідного діла Православию Церкву, щоб вона, як духовна компетентна влада, зробила ще Мазепу перед народом проклятим

2). Микола Костомарів, Мазепа, часть II, Руска Исторична Бібліотека, том XVIII, Львів, 1896, ст. 30.

зрадником і відступником від святої віри. З наказу й у приявності Петра дня 11. XI. 1708 р. відбувся "священный синод" у містечку Глухові, на якому проголошено анатему Мазепі та його однодумцям. Дня 12. XI. 1708 р. православні архирейі зібрані в глухівським Свято-Троїцьким соборі, проголосили чин урочистої анатемі. Після молебна прочитано "соборну" постанову. Митрополит Йоасаф Кроковський, що завдяки Мазепі став митрополитом, ударив своїм архирейським посохом у портрет Гетьмана, а православне духовенство, повернувши до нього свічки, проспівало тричі "Анатома".³⁾.

З українського національного погляду дивно та прикро вражає, що ще сьогодні деякі видні постаті з українського православного боку, які виховались у московській школі цареслав'я, називають Петра I-го прихильником українців⁴⁾, а Мазепу вважають — за московським підходом — зрадником і русифікатором⁵⁾.

Московське православ'я є чимсь специфічним, що майже не має жадного відповідника в ніякій християнській спільноті. Якраз у російському православ'ї світський дух домінує над церковним, а політичні інтереси Москви відсунули з належного місця релігійний чинник Церкви. Саме на такий "духовий основі" цезаропапізм дійшов до вершин. Російська єрархія, як теж чорний і білий клир Ро-

3). Там же, ст. 32.

4). Проф. І. Огієнко, Українська Культура, Катеринослав-Ляйпціг, 1923, ст. 159.

5). Митрополит Іларіон (Огієнко), Історія української літературної мови, Вінніпег, 1950, ст. 120: "Мазепа реально творив в Україні традицію вірного служіння Москві, а про його глибші мрії самостійної України ніхто ніколи не чув. У всякому разі Мазепа нічого не зробив ані для творення своєї літературної мови, ані для творення своєї церкви, — навпаки".

сії, а вслід за ними українське православне духовенство, поза малими виїмками, як духовні учні й сини московських своїх учителів, не могли й не можуть зрозуміти та розділити двох основних понять: Бог — релігія, і світська влада — політика. Ці поняття не мають у православних належної оцінки, а через те наступає змішання цих понять, що знову від'ємно впливає на цілу церковно релігійну систему. Це і стає безперечно причиною того ненависного явища, що православні духовники не в силі визбутися тієї погані, якою є рабство політичним і поліційним державним чинникам.

Анатома на Мазепу була чисто політичного характеру, бо не мала найменшого будь-якого відношення до церковно-релігійних питань. Таких не було, дивлячись із церковного погляду. Чейже гетьман Іван Мазепа був самий не тільки глибоко віруючою людиною, вірним сином Православної Церкви, але був він також великим меценатом і патроном Православної Церкви та української культури, про що найкраще свідчать усі культурні пам'ятники, які осталися по ньому⁶⁾.

Москва свідомо була того, що Мазепа назавжди останеться символом визвольних змагань українського народу, як видатний національний герой, що бажав скинути з України тягар московського гнету. Отже щоб і пам'ять Мазепи сплюгавити, московський уряд рішив зробити Мазепу в очах народу релігійним злочинцем, духово прокаженим, що поважився ставити спротив "божим справам" — імперіалістичним намаганням Москви. Православна Церква, йдучи по волі свого "батьюшки-государя" — Петра, зробила те, поклавши Мазепу в ряди єретиків і апостатів релігійного порядку, поруч таких як: Арій, Несторій чи Євтихий. Із тією ме-

⁶⁾ Володимир Січинський, Іван Мазепа — Людина і меценат, Філадельфія, 1951.

тою ім'я Мазепи включено в т. зв. "Чин Православ'я", що служиться в першу неділю Вел. Посту на спомин перемоги Церкви над іконоборцями. У назованому "чині" проголошується тричі "вічну пам'ять" православним царям — патронам Православної Церкви, і тричі "анатома" різним єретикам і відступникам-апостатам від православ'я. Мазепа не був ані єретиком, ані апостатом православ'я, щоб міг увійти в цю службу, але політичним і національним діячем.⁷⁾ А проте його між виклятих єретиків таки включили...

Полтавська перемога москалів мала для них превелике політичне й психологічне значення, яке вони відразу зуміли належно оцінити та збити на ньому свій великий політичний капітал. Петро І-й велів проголосити той день "табеляним" державно-церковним празником. Православна церковна влада уложила з тієї нагоди спеціальну благодарну службу, що ввійшла до богослужбових книг російської Церкви в "Місячній Мині" під днем 27-го червня. Цю службу дня співали по всіх православних церквах України⁸⁾.

Я користуюся виданням цієї служби з часів, заки ще Катерина стала царицею. В тому виданні, що зберігається в Українському Музеї й Архіві ОО. Василян у Мондері, нема дати видання, але

⁷⁾ "Чин Православ'я" уложив царгородський патріарх Методій у 843 р. Москалі його значно переробили та поширили. На те звернула увагу Катерина II-га й наказала московському синодові його скоротити, що і зроблено в 1766 р. У цій редакції ім'я Мазепи виголошувалось у XI-ому анатематизмі. Щоб надати тому анатематизмові більше загальний характер у 1869 р. імена анатемізованих випущено. Гл.: прот. П. Табінський, Анатома за вірність Україні, Новий Час, Львів, чч. 101-103, 270-271.

⁸⁾ Минія, іюній, Москва, 1895, синод. вид.

її легко устійнити на основі того, що в екстеніях поминається як цариця Єлисовета Петровна (1741-1762), а Катерина як велика княжна.

"Служба благодарственная Богу в Троиці святой единому, о великой Богом дарованной победе, над свейским королем Каролом XII, і воінством его, содіанной под Полтавою, в літо 1709, місяця іюнія, в день 27"—такий має заголовок оця "служба" глуму, насміху над церквою, "служба", що є втвором російського "богослужбового та релігійного" духа.

Ця служба особливо цікава для дослідника церковно-релігійного духа й ідеології російського православ'я. Розглядаючи її під догматичним оглядом, можна сміливо сказати, що це одна велика ересь, на яку дала, на жаль, своє благословення Православна Церква. Здається, що ні в якому іншому російському творі не виявився так наглядно та докладно "релігійний" дух московського народу та суть російського православ'я, як саме в цьому творі.

У чині цієї "служби" ясно виложений погляд Москви на українську справу. Ця "служба" — дзваркало московсько-православного наставлення до України та її життєвих інтересів. У той час, коли на політичній арені москалі доводять "своє право" до України фізичним насиллям, на науковій арені "племінною" теорією про "єдинокровність братніх народів", то в "службі" із дня 27-го червня вірність і підданість Москві визнається за священно-релігійний подвиг і обов'язок! Якінєбудь змагання визволити Україну — у цій "службі" осуджені як сепаратизм, релігійний злочин і смертельний гріх, а далі — як диявольський виступ проти самого Бога та юдина зрада... Гетьман Мазепа у вислові російської літургійної мови та релігійної поезії Православної Церкви — це диявол, бунтар і другий Юда! Москва думала, що релігійним збещенням пам'яті Мазепи вдасться їй морально знищи-

ти всяке бажання спротиву України Москві. Тим також виявила Православна Церква відсутність у неї правдиво християнського духа, як теж указала українцям, що їхні дороги зовсім далекі від Москви та що між Україною й Москвою не може бути ніякого взаємного співжиття доти, доки Москва та Православна Церква вважатимуть поневолення України релігійним ідеалом, а її визволення "диявольським наслідкуванням".

Для ілюстрації наводжу декілька місць із тієї "священної служби", щоб читач сам виробив собі власну гадку про "релігійність" літургійної поезії Православної Церкви, яка, ніби обслуговуючи українське населення духовними потребами, рівночасно сміла "прикрашувати" визначного сина українського народу такими епітетами.

Сідален, глас 7, Слава й Нині, (по першім стихословії).

Кій тя образ Іудо предателя Спасу соділа: еда от лика апостольска тя разлучи: еда дарованія ісціленій лиши: еда со іними вечеряв, тебе от трапези отлучи: еда іних ноги умив, твої же презрі: еда пречистаго тіла своего, і животворнія крове не сотвори причастника: о коликих благ непамятлив еси й не благодарен: кто безумію твоєму пред'іде образом: і обрітєся нині послідующий сиче злі пред'ідущему: обрітєся вторий Іуда раб і лстец, обрітєся син погибельний, діавол нравом а не чоловік, треклятий отступник Мазепа, іже оставив Христа Господня, Господа й благодітеля своего, і приліпєся ко супостату, совіщая злая за благая, за благодіянїє злодійство, за милость ненависть, каменіє за хліби, за рибу

змію, за честь і славу безчестіє. Удивися о сем небо, і землі подвигошася конци: Бог же воздаде второму якоже й первому Іуді по ділом їх.

По 2 стихословії сідален, глас 8, Слава і Нині.

Не уподобилсся еси чоловіку купцу, іщущу добрия бисери, неблагодарний і лукавий рабе, иже обрїт єдин многоцінен бисер, шед продаде вся єлика імїяше, і купи єго. Но кому уподобилсся еси не істовому Іуді іщущему пагуби і вискавшему, иже предаде многоцінний бисер: і благими всіми їхже лишися, купи неізглаголанная злая: за гривну златую, вервь на вию: за живот смерть: за вінец нетлінний угліє огненное на главу: за тридесять сребренник преданіє: за преданіє отчаяніє, імже повішеннаго разсїдшая, ізліяся утроба: за престол, місто уготованное діаволу і ангелом єго. Сему уподобилсся еси юроде, сему подражал еси неблагодарне, сему послїдувал еси лестче Мазепо. Тімже і благих лишен равная злая стяжал еси, і к нему прешел еси на місто своє.

Друга частина стихири по 50-ому Псалмї на Утрени:

Блаженніи и вам (апостолам) подражающіи вірою і любовію к своїм наставникам, чада отцем, раби владикам послушливіи, Да восхалются нині с вами земніи ангели, не приліпившіи діаволу крамольнику, не согласившіи со вторим Іудою Мазепою, но душі предавшіи за своего владику, возвеселїтєся нині, плачущим отступником, взиграйте, стенающим і ри-

дающим супостатам, достойні есте за вірність і послушаніє прїятїа части і вінцев небесних.

На хвалїтех стихири:

Єврейским не своїм ассїрійским языком Рапсак возглагола ко народу ізраїльскому, хотя коварно отторгнути от Єзикїи царя їх, і поработати царю ассїрійскому: не свійским но російским реченієм, чрез измїнника проклятого возглагола ко народу малоросїйскому король свійскїй. Но явишася яко лжа глаголи їх, и нічтоже успїша якоже ассїріяне. Господь возврати меч їх во сердца їх: і болїзнь їх на главу їх, а на верх неправда їх взиде.

Пїснь 8, глас першїй:

Камо ізгнан, бїжиши супостате: в стадо свиное, к скитам і агаряном: тамо бо токмо Господь тебї повелї внити, легионом вшедшим в преїсподнїя страны землі, і во плїн і узи...

З вище наведених рядків бачимо, що Мазепа не знаходить ані одного-одніського слова виправдання. Зате Мазепинї зрадники, що поставили своє особисте добре вище добра всенароднього й пішли на службу Петра, називаються "земними ангелами та учасниками чести й небесних вінців".

Православні архиєреї, укладаючи цю службу, для приподобї голові своєї Церкви — цареві Петрові, не завагалися дати йому найвищї признання та назвати його Христом (!), що є хїба безсумнівним богохульством і найвищою єрессю. Це, до речі, відповідало віруванням російської Православної Церкви, яка у своєму рабстві вважала за царське помазання св. Миром за восьму св. Тайну, а царських противників за апостатів від віри. Росія знову ж являється чимсь надприродним, гід-

ним релігійного культу, бо Росія — це “новий Сіон”, що заступив біблійний. Релігійне почуття москалів цілком зливається з національно-політичними сподіваннями й виливається в повних фарисейства “молитвах”. Саме на тому ґрунті російський імперіалізм знаходить собі вже й релігійне освячення. Замість Бога й Церкви скрізь величається Росію, Москву та батюшку-царя бо їм “подобает честь, слава й поклоненіє”. У цій “службі” читаємо, як москалі своїм звичаєм запрягають у своєму шовіністичному засліпленні на московську службу навіть самого Господа Бога, Який теж, на їх гадку, їм уповні послухний. Така непогамована національна російська амбіція зводить Бога тільки до ролі виконавця політичних планів Москви. Врешті збирає людину просто сміх, коли читає в одній із цих стихир-“молитов”, що Бог сам вишкочував до бою москалів! Це дає нам ясний погляд на християнське уявлення Бога москалями, Який — на гадку москалів, мав би займатися військовою муштрою москалів, як це зовсім слушно зауважує Річинський.⁹⁾

Ось тут декілька з цих стихир-“молитов”:

На стиховні, стихири, глас 2 Подобен: Доме Евфратов:

Торжественними вітвми преукрашена, новий сіоне Россіє, благодарственная восписуй Богу, побідившему супостати твоя.

2-га стихира на стиховні:

Стени враже православія, се бо ты вознесен на покори Бог, под нозі боящимся его.

⁹⁾ Арсен Річинський, Проблеми української релігійної свідомості, Володимир Волинський, 1933, ст. 147.

Тропар, глас 8:

Препрославлен еси Господи Боже наш, дарований кріпость на враги благовірному царю нашему Петру, якоже Давіду на прегордаго голіята, осинил еси над главою его в день брани, препоясал еси немощния силою свище, і тіми всю дерзость вражію низложил еси, многомилостиве слава тобі.

На Господи возвах стихири, глас 6:

...Ми же прошедше по суху посреди кровавого моря, начинающе Мойсею, царю нашему, й Маріямї Россіи со лики і тимпани воскликнем: поем Господеві, славно бо прославися.

Піснь 6, глас 5

Іже Петру, возставшу вітру кріпку на морі, подаде руку, і непусти утонуті, сей і нині во время бурі, і кріпкаго вітра ратнаго, государя нашего Петра волнуема, і возопивша: Господи спаси мя, ят за руку, і ізведе его от скорбей многих.

Сідален, глас 4

...Обрітохом і во днех наших тияжде милости господня древнія на полях полтавских, егда сниде к нам Господь сил на помощ, і ополчился на врагов наших сильных, і смути їх, творя милость Христу своему Петру, і свое крестом сохраняя врученное жительство.

Литійні стихири, Слава і Нині, глас 7:

Радуйся Богом во брани прославленная Россіє, Богом вінчанная православія славо, Радуйся военачальници і великодушнії воїни Ісус

Христови, і всі богочестивих состави, малії і величії купно со великодушним царем православному, і великим торжественником: порази Бог врагов і супостат твоїх, і возвеличи своє царство, в тишину і веселіє христіанському роду і спасеніє всім.

Піснь 9, Ін Канон, глас 8,

Господь Саваот, вождь бі полков наших, сей страшен в силі, устраши врагов наших, яко їм многим числом сущим, оружїє трепетним от рук іспаде, еже неправедно на ни воздвигоша...

Піснь 8, глас 1:

Петр апостолом верховний рече: супостат наш діявол яко лев: Петр же російський виді супостата льва, яко діявола. Вниде бо в тіло держави російскія с своїм легионом, но ніщо крім і рикання сотвори: низложен Господем нашим Ісус Христом...

Піснь 7, глас 4

Во імя Ісуса Христа назорея, Петр іногда хромаго смиренного воздвиже, і утверди немощнаго плесні і глезні: во імя тогожде Ісуса, Петр нині гордо ходящаго охромі, і кріпкого обезсили...

Православна Церква в Польщі по 1-ій всесвітній війні, як давня складова частина всеросійської Церкви, продовжувала далі церковну політику московського православ'я. У відношенні до анатем на гетьмана Мазепу ніщо не змінилось. Цей ганебний чин анатемі й далі продовжували, як колись. Самі православні українці спочатку на те не реагували. У противенстві до колишніх, т. зв. "ро-

сійських", українців, галицькі українці доволі широко розвинули національний культ гетьмана Мазепи. Греко-католицьке населення Галичини відзначувало пам'ять Мазепи врочистими академіями по читальнях, а у греко-католицьких церквах правили панахиди за спокій душі Гетьмана. У деяких місцевостях, зокрема ж у церкві ОО. Василіян у Варшаві, брали в панахидах живу участь теж і православні українці. Навіть у Радянщині по першій світовій війні затихли голосні співи мазепинської анатемі. Тільки в одній Церкві православних українців у Польщі вони не вгавали...

Перша спроба серед православних українців, щоб викинути з церковного богослуження ганебний "чин" анатемі-оплюгавлювання світлої пам'яті нашого великого Гетьмана, була зроблена в травні 1932 р. у Крем'янці. Представники українського православного громадянства в Польщі звернулися з проханням до своєї російської церковної влади, щоб із нагоди 300-літніх роковин народин Мазепи вільно було його пом'янути врочистою церковною молитвою, проте одержали рішучу відповідь: "нельзя служить".

Українське православне громадянство не задовільнилось гадкою свого російського православного духовенства. Воно звернулося до митрополита Діонісія, щоб він дав своє благословення на молитви за Мазепу, вияснюючи, що ця анатема не є справою церковною, але наскрізь політичного характеру. Сесія варшавського св. Синоду, що відбулася дня 22. X. 1932 р., дала відмовну відповідь, заявляючи, що мусить порадитись царгородського патріарха та інших Православних Церков про те, чи Православна Церква в Польщі має право зняти анатему, що її інша Православна Церква на когось наклала. За гадкою варшавського православного Синоду висловились теж деякі православні укра-

інці-емігранти, що виховались у московському та під ту пору жили у Варшаві¹⁰).

Ця відмова св. Синоду відкрила очі православним свідомим українцям: вони щераз переконалися, що їхня православна єрархія не має нічого спільного з українством та його національними переконаннями. Відтоді наступив зворот у бік Української Католицької Церкви. Православні українці почали масово брати участь у панахидах по греко-католицьких церквах, як теж просити греко-католицьке духовенство такі панахиди для них спеціально служити. Православний єпископат не передбачив такого ходу справи і тому наспіх рішив направити свій учинок.. 17 лютого 1933 року відбулося нове засідання варшавського св. Синоду, на якому рішено благословити молитви за душу Мазепи, хоч самої клятви не знесено.

Нова ухвала св. Синоду була коначністю, що її спричинили обставини, а не висловом бажання чи переконання православного єпископату українців у Польщі, як це виразно бачимо зі змісту ухвали:¹¹).

"Святий Синод на засіданні дня 17. II. 1933 р., вислухавши реферату о. Митрополита, що він звернувся до всесвітнього патріярха, голови всіх автокефальних церков, щоб зняти клятву з гетьмана Івана Мазепи, але відповіді досі не отримав, та що в міжчасі щиро віддані православній Церкві українці глибоко скорблять над замогильною долею так заслуженої для тої Церкви людини, якою

¹⁰) Митроп. "Слово", Варшава, 1932, ч. 68. (На жаль не маю під рукою цього числа, щоб могли дати імена тих українців. Хто був би ближче зацікавлений тими іменами, напевно повинен би їх дістати від митроп. Огієнка). Прот. П. Табінський, анатема за вірність Україні, цит. твір.

¹¹) Цитую з "Неділі", Львів, 1933, ч. 11.

був бл. п. Гетьман Мазепа, а слабодухи беруть участь у загальних молінях за нього в католицьких уніятських церквах, на свою духовну шкоду й спокусу ближніх. Виходячи з заложення, що вища влада Православної Церкви в Польщі не може залишити без батьківської уваги долю вірних цій церкві українців, св. Синод постановив:

"Признати річчю можливою, щоб не пересуджувати питання про відкликання анатемами з гетьмана Мазепи, яку наложило на нього великоросійське й малоросійське духовенство в Москві й на Україні, але милосердячись нав щирим і глибоким болем вірних за душу гетьмана Івана Мазепи, позбавленої церковних молитов і заступництва Церкви перед Престолом Всевишнього за її спокій — дозволяє й благословить, щоб молитись по церквах за спокій душі бл. п. Гетьмана Івана Мазепи."

Ця синодальна Постанова зовсім не одушевила українського православиого громадянства, навпаки викликала несмак і моральну гіркість. Синод дозволив українцям молитись за їх національного героя не тому, щоб направити заподіяну кривду й надужиття, а тому, що побоювався наслідків своєї відмови, зокрема ж Української Католицької Церкви. Московське православ'я побоювалося свободної конкуренції з Українською Католицькою Церквою. Знаємо нпр., що митроп. Антоній Храповицький у 1918 р. домагався від уряду Гетьмана Павла Скоропадського підтримки для проєктованої ним москвофільської православної акції в Галичині. Почувши, що в такому випадку прийдеється урядові дозволити також галицькому митроп. Андрієві Шептицькому провадити унійну акцію на Великій Україні, він сам заігнав своїх плянів.¹²).

Даний варшавським св. Синодом дозвіл — це

¹²) За О. Лотоцьким, календар "Дніпро", 1928, ст. 103.

разюча догматично-правна суперечність, на яку православна єрархія не звернула якслід уваги. За словами синодальної ухвали цей самий Мазепа "незабутній слуга Божий і заслужена людина для Православної Церкви". Отже в панахиді можна було про нього виславлюватися, що Господь Бог Мазепину душу "в оселі праведних прийме, в лоні Авраамовім упокоїть і до праведників приєднає". Знову ж за текстом "Чину Православ'я та минеїної служби з дня 27-го червня — це "тричіпроклятий відступник, диявол-бунтар і другий Юда", на якого жде "огнь гієнський". У тому самому часі такі два способи підходу до Мазепи, на гадку православної єрархії, не йшли зі собою в розріз. Православна єрархія в Польщі була б із абсолютною певністю не пішла навіть на ці уступки, якщо б вона мала тоді давню московську Поліційно-солдатську охорону. В заявах урядової православної преси, а навіть у самій синодальній ухвалі, промовляло переконання єпископів, що Мазепа й надалі залишається в їх душі проклятим зрадником. Остаточне знесення клятви мав розглянути й ухвалити Собор Православної Церкви в Польщі, та воно ніколи не сталося, бо співання анатемами не вгавало до останніх днів існування Польщі, а собор не був скликаний, бо Польща завалилась, а з нею і Православна Церква в Польщі.

Можна без сумніву поставити загальне твердження, що москалі мали й мають своє переконання щодо свого народу та православ'я, переконання яке можна б висловити за офіціозом варшавської митрополії: "Православная Церковь есть по преимуществу Церковь Русская, в ней, а не греческой, не в других славянских церквах, донини с иай-большей полнотой выражается вселенски православная идея..." ". Так перетчлений російський

¹³⁾ Воскресное Чтение, Варшава, 1924, ч. 27, ст. 426.

націоналізм привів до підчинення всесвітньої християнської ідеї політичним інтересам одного народу, який не може знову зрозуміти, що й інші народи теж хочуть існувати. І навіть тепер, в епосі панування над Росією комуністичного інтернаціоналу, і тепер у заявах і мріях провідників православного руху своєрідно впливає віра в особливу світову місію російського народу, — віра, що лучиться з готовістю принести ввесь російський народ у жертву врятованому людству". (Л. Карсавін, збірник "Проблеми русского религиозного сознания", ст. 114".¹⁴⁾ Шляхом природного розвитку російський націонал-месіанізм докотився до своїх логічних висновків і виявив по суті атеїстичне підложжя, що дало прекрасну базу сьогодишнього суспільного, політичного та релігійного "ладу", який запанував у СССР.

¹⁴⁾ Цитую за А. Річинським, Проблеми..., ст. 117, цит. твір.

ВИКЛИНАННЯ ГЕТЬМАНА МАЗЕПИ В ОСУДІ МОДЕРНИХ ПРАВОСЛАВНИХ УКРАЇНЦІВ

Ми бачили, що виклинання Івана Мазепи було частиною московського вікового "виклинання" українського народу і його волі до самостійного життя. Тим пояснюється, чому Святіший Синод Православної Церкви в Польщі вперто відмовлявся зняти клятву з гетьмана І. Мазепи. Та ж у цьому св. Синоді діяли москалі, завзяті вороги українського народу та національної й церковної незалежності українців від москалів.

Відмовна відповідь Свт. Синоду варшавської автокефалії дуже обурила тих православних українців, що хотіли унезалежнення Української Православної Церкви від московського верховодства. Між іншими гостро проти цього протестував **Євген Бачинський**, тоді представник УАПЦ (Української Автокефальної Православної Церкви) на Західню Європу, а тепер правлячий єпископ УАПЦ (Соборноправної), Київської на чужині, з осідком у Женеві. Є. Бачинський видав 1932 р. більшу розвідку французькою мовою в бюлетені "Еклезія" (ч. 85, з 15-го грудня 1932 року). Минулого року той самий Є. Бачинський видав окремого пастирського ("округового") листа, затитулованого: **"Російська проти-канонічна анатема на гетьмана України Івана Мазепу"**. У цьому листі єп. Євген Бачинський, мабуть перший між українськими православними єрархами, висловлює осудження неканонічної анатеми на Івана Мазепу. З цього послання даємо тут важніші виїятки.

Єп. Є. Бачинський завважує найперше, що "не хто інший, тільки Церква може виголошувати анатему" і то "виключно за єретичну науку віри, або за тяжкі моральні злочини. Анатеми відбувалися завжди на Вселенських Соборах або Помісних і виключно від духівництва. Чинникам державно-політичним, не ієрархічним, право анатемівання не було дане. Проте, в московських державних і церковних відносинах уживання анатеми увійшло віддавна в сталу систему, виявляючи узурпаційну ненормальність."

Та цар Петро Великий не журився приписами Церкви про анатему. Як тільки цар довідався про спільний збройний виступ Мазепи, разом із королем шведським Карлом XII, негайно дав наказ, щоб гетьмана Мазепу передати церковній анатемі. Для тієї мети прикликав він до себе київського митрополита Іоасафа Круковського, і "не зважаючи, що цей український ієрарх був близькою особою до гетьмана та його глибоко шанував, наказав брутально, щоб він учинив чин церковної анатеми над гетьманом. Спеціальну церковну службу склав уже по полтавській баталії, на царський наказ, високообдарований єпископ Теофілакт Лопатинський".

"Корячись силі, митрополит Іоасаф Круковський відправив 12-го листопада 1708 року разом з іншими єпископами у катедральному храмі м. Глухова (де тоді перебував цар Петро з військом), чин урочистої анатеми на гетьмана і всіх "мазепинців"... Із сервілізму "малоросійського" та безхарактерности національної й моральної, а також напевно під терористичним примусом, митрополит Круковський не знайшов у собі мужности й героїства запротестувати проти неканонічності та виразно політичної акції самовладця Московії. Це, зрештою, митрополитові не допомогло, бо десять років пізніше його, з наказу того ж царя,

замкнули до монастиря в Твері, де він швидко й помер".

Говорячи про саму службу виклинання Мазепи, Є. Бачинський підкреслює: "У нашій УАПЦеркві на цю церковну службу не зверталось досі ніякої уваги, — а проте вона заслуговує на те, бо в ній виявляється вся нездорова ментальність московського Православ'я у відношенні до визвольних державних і духовно-церковних аспірацій українського Православ'я, точніше сказати — Київського".

"Насамперед Московщина, а за нею й Росія, в цій службі величаються "Новим Сіоном",.. царя порівнюють до св. царя Давида і блюзнірськи називають "Христом Господнім"... Служба ця спеціально хвалить і величає всіх тих "рабів", що не пішли за Мазепу, і що "являють послух своїм "зладиком"... Отже, вірність українців-"малоросіян" російському імператорові в цій "службі" церковній славиться вже як релігійний обов'язок і духовний подвиг! А всякий український сепаратизм і боротьба за самостійність осуджується як непростимий гріх і злочин, прирівнюється до диявольського виступу проти самого Господа Бога та кваліфікується як зрада Юди Іскаріота: гетьман Мазепа — це ніби вроджений диявол, зрадник, бунтар, другий Юда!"

Далі каже єп. Є. Бачинський таке: "Наша УАПЦерква Соборноправна врочистою всенародною панахидою по душі гетьмана Івана Мазепи на площі перед собором св. Софії в Києві 10-го липня 1918 року виступила проти безправного й антиканонічного анатемування Великого Борця за незалежну Україну. Зрештою всі Православні Церкви, за винятком російської, молилися за спокій душі цього видатного ревнителя Церкви Вселенської Православної, і навіть тоді ще існуюча Українська Греко-Католицька Церква (о. Ре-

шетило у Варшаві 27 листопада 1932 р.)! Гетьман Мазепа був похований чином православним, бо з погляду догматичного чи морального не було абсолютно ніяких причин і підстав для анатемування цього вірного сина Православної Церкви".

Єп. Є. Бачинський, переповівши історію відмови митр. Діонісія щодо уневажнення анатеми на гетьмана Мазепу, каже: "Час уже нашим землякам, що наповняють американські російські православні храми, незалежно від їх національної свідомости, зрозуміти, що з тими, в кого поневолення іншої народности підноситься до релігійного ідеалу та визнається за божеське "соізволеніє", — там їм, віруючим, не місце бути!" "Мотиви викляття й анатеми проти Мазепи зводяться виключно до політично-державних міркувань, чужих і невідповідних для всякої Церкви... окрім московської! Досі цей блюзнірсько-політичний твір міститься в Служебниках російських православних церков на еміграції, так і в московській Патріархії. Напевно по деяких катедрах і монастирях у США і в СРСР виголошуються і досі"¹⁵⁾.

Могло б здаватися, що кожний свідомий православний українець у сучасну пору з обуренням відкине плямлення пам'яті гетьмана Мазепи через московські протиканонічні анатеми. Але так ще не є. Найдивніше, що ще й сьогодні є деякі православні українці, навіть високі церковні достойники, що славного гетьмана Мазепу представляють у негативному світлі. Таким є нпр. автокефальний митрополит УПЦеркви в Канаді, Іларіон Огієнко.

¹⁵⁾ Наводимо за журналом "ЦЕРКВА Й ЖИТТЯ", рік I, липень-серпень 1957, стор. 5-7. Тут є передрук "округового листа" єп. Євгена Бачинського про виклинання Мазепи.

Іларіон Огієнко у своїй брошурі: **"Приєднання Церкви української до московської в 1686 році"**, (Вінніпег, 1948), між винуватцями неканонічного передання Української Православної Церкви числяє теж і... гетьмана Івана Мазепу, і з того приводу робить відносно його особи зневажливі й образливі для великого Гетьмана замітки. Ось вони:

"Настав день виборів (Гедеона кн. Четвертинського на київського митрополита), 8 липня 1685 року. З Батурина від гетьмана (Івана Самойловича) прибуло на вибори багато посланців, що порішили віддати Українську Церкву Москві, серед них гетьманський осаул Іван Мазепа, Переяславський полковник Леонтій Полуботок, а духовенства прибуло надзвичайно мало, — прибули переважно москвофіли... Законність вимагала відкласти ці вибори, чого й чекала противна сторона, але гетьманські посланці настояли на своєму. Вибори відбулися, — одноголосно обрали на Київського митрополита єпископа Гедеона "голосами народу". У цих "виборах" сильно допоміг Москві гетьманський осаул Іван Мазепа, і це йому було доручено зробити вибори, вгодні Москві. І Мазепа постарався, а вдячна Москва через два роки зробила його гетьманом"¹⁶).

І. Огієнко далі каже про Мазепу ось що: **"Світські люди, на чолі з гетьманським осаулом Іваном Мазепою, захопили Церкву в свої нечисті руки, й всією парою перли її до Москви... У Церкві завжди настає нелад та неспокій, коли її захоплюють світські політики"**¹⁷).

¹⁶) Митрополит Іларіон, Приєднання Церкви Української до Московської в 1686 році, Вінніпег 1948, стор. 48-49.

¹⁷) Там же, стор. 52.

На думку І. Огієнка, Мазепа — це руйнник Української Церкви, бо брав чинну участь у передаванні її Московському Патріярхові в 1686 р.: **"В останньому акті трагедії Української Церкви сильно завинив Іван Мазепа, будучий гетьман України: його підпис під незаконним обранням на Київського митрополита московського кандидата єпископа Гедеона Четвертинського стоїть між першими... Іван Мазепа сильно вислужувався Москві, і щоб її задобрити, легко зробив, як гетьманський представник, незаконні вибори, і тим передав Українську Церкву Москві, а вдячна Москва через два роки, 25 липня 1687-го року допомогла, щоб Мазепу "обрано" гетьманом, за що той заплатив тодішньому її фактичному керівникові кн. Голіцину 10.000 рублів..."**¹⁸).

Кинувши таку погану тінь на Мазепу, Іларіон Огієнко навіть добачує явну "кару Божу" за "продаж" рідної Церкви Москві, яка опісля проявилася в його невдачному повстанні проти Москви:

"Нічого не здобув собі й Ів. Мазепа, один із головних упорядчиків передачі нашої Церкви Москві. Ціле життя він вірно служив Москві, і в його вірність повірила не тільки Москва, але й український народ, і коли на кінці свого життя Мазепа повстав проти Москви, з ним не пішли ані народ, ані духовенство..."¹⁹).

Дивно вражає, що ще сьогодні православний українець і то митрополит Української Православної Церкви так зневажливо й необ'єктивно висловлюється про гетьмана Мазепу і мало що не оправдує російської анатемі. Та участь І. Мазепи у виборах митр. Гедеона не була така, як її пред-

¹⁸) Там же, стор. 67.

¹⁹) Там же, стор. 63-64.

ставив Іларіон Огієнко. Українську Церкву передавали Москві не гетьманський осаул І. Мазепа чи козацька старшина, але таки наше "малоросійське духовенство", бо воно, як каже сам Іларіон Огієнко на іншому місці своєї брошури: "в своїй масі тягло до Московії", до "православного государя"²⁰⁾. Ще на 40 років перед Мазепою і приєднанням Української Церкви до Московської заявляв перед московським царем православний луцький єпископ, Ісаак Борискович: "У малоросіян одна тільки дума — як би поступити під государеву руку"²¹⁾. Отже, винувати І. Мазепу в "служінню" Москві і в запродавництві рідної Церкви — це грубе фальшування історії, потрібне хіба тим, що з якихось нерозгаданих причин недолюбують Івана Мазепу.

Та жодні московські анатemi, ані понижування Мазепи І. Огієнком не в силі затемнити тієї слави і заслуг, що ними вславився гетьман Іван Мазепа і перед українським народом і перед Українською Православною Церквою, якої був одним із найбільших її меценатів.

²⁰⁾ Там же, стор. 41.

²¹⁾ Там же, стор. 8. (Ці слова висказав І. Борискович у 1625 році, коли з поручення митр. Йова Борецького відвідував Москву і прохав допомоги московського царя в боротьбі проти своїх братів "уніятів" ..).